

SEDIUL PRIMEI BIBLIOTECI A CANTACUZINILOR MUNTENI

GABRIEL MIHĂESCU, EUGEN FRUCHTER

Epoca de efervescentă spirituală care cuprinde secolul al XVII-lea, începînd cu domnia lui Matei Basarab și sfîrșind cu cea a lui Constantin Brîncoveanu, a consacrat Tîrgoviștea ca întîiul centru cultural al Țării Românești. Totodată, orașul și-a menținut locul pe care îl cîștigase în secolul precedent, ca prim centru tipografic din România și focar al creației renașcentiste specific românești, grație marilor cititori de cultură Radu cel Mare, Neagoe Basarab, Radu Paisie, Petru Cercel și Mihai Viteazul.

Anul 1646 marchează înființarea la Tîrgoviște a primei instituții de învățămînt mediu-superior din Țara Românească : „Schola greca e latina“.

Cercetînd unele aspecte ale culturii tîrgoviștene din epoca lui Matei Basarab¹, am ajuns, printre altele, și la convingerea că, la Tîrgoviște, unde exista cunoscuta bibliotecă a marelui logofăt Udriște Năsturel, își are începuturile și vestita bibliotecă a Cantacuzinilor.

Faptul trebuie pus în legătură atît cu serioasa cultură a postelnicului Constantin Cantacuzino, cit și cu necesitatea instruirii — în casele de la Tîrgoviște — a fiilor săi : Drăghici, născut pe la 1630, Șerban, la 1634, și Constantin, înainte de 1640. De altfel, casele de la Filipeștii-de-Tîrg și Mărgineni — Dimbovița, unde se consideră că și-a adăpostit postelnicul primele sale cărți, s-au ridicat mai tîrziu².

---

¹ Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *325 ani de învățămînt liceal în Tîrgoviște*, în vol. „*Experiențe, acțiuni, experimente*“, Casa corpului didactic, Tîrgoviște, 1972, pp. 60—67.

² Corneliu Dima-Drăgan, *Le stolnic Constantin Cantacuzène*, în „*Revue Roumaine d'histoire*“, tome X, 1971, 5, pp. 854—856 ; Corneliu Dima-Drăgan, Livia Bacăru, *Constantin Cantacuzino Stolnicul...*, Ed. Albatros, 1970, pp. 31—36 și 40.

În 1646, anul în care Pantelimon Ligaridis își începea activitatea la Tirgoviște ca dascăl de casă al copiilor postelnicului³, exista desigur aici, pentru nevoi didactice, primul fond de cărți, care se va dezvolta ulterior — prin activitatea bibliofilă a Stolnicului — în palatul său de la Mărgineni. Biblioteca a ajuns apoi, la începutul secolului al XIX-lea, la mănăstirea Mărgineni — în jurul căreia s-a dezvoltat *actualul sat I. L. Caragiale* (județul Dimbovița) — fost Haimanale și Vornicu-Mărgineanu (*iar nu satul Mărginenii-de-Jos* din Prahova, cum greșit s-a generalizat în literatura de specialitate).

Insemnările stolnicului Constantin Cantacuzino de pe cartea lui Basilius Magnus, apărută în 1638 la Paris, dăruită de Ignatie Petrițis, dascălul său de limbă elină de la Tirgoviște, ca și ex-libris-ul din 1650, de pe cartea lui Manueles Moschopoulos, dovedesc odată mai mult că și începuturile bibliotecii create nemijlocit de Stolnic, încă din copilărie, le găsim tot la Tirgoviște⁴.

Casa copilăriei și instrucției fiilor postelnicului va fi fost, deci, nu numai sediul școlii greco-latine⁵, ci și al primei biblioteci cantacuzinești. Iar casa în care postelnicul și-a educat copiii nu poate fi alta decât cea de lângă metohul Gorgotei — cea mai mare dintre proprietățile Cantacuzinilor — lăsată moștenire celor șase fii.

Din „catastihul” din 18(1) septembrie 1667 al Elenei Cantacuzino, văduva postelnicului, aflăm că „*loc de casă la Tirgoviște avem lângă metohul Gorgotii, loc de case cu pivnița de piatră, cu tot locul împrejur, cât ține curtea, cu toată grădina, ca să aibă a ținea toți frații de obște : Drăghici, Șerban, Constandin, Mihai, Matei, Iordache*.”

Locul caselor este amintit și în „diata” postelnicesei, din 1 septembrie 1681, precum și în copia, întocmită după catastihul dieții, din 17 martie 15 aprilie 1776 : „*Locul caselor, cu pivnița de piatră ce este lângă metohul Golgotei din Tirgoviște, să le ție toți frații : Drăghici, Șerban, Constandin, Mihai, Matei și Iordache*”⁶.

Deși însăși expresia „*locul caselor*” nu presupunea pe atunci noțiunea de teren viran, fără construcții, în cazul nostru documentele precizează separat pivnița de piatră, curtea și grădina care formeau proprietatea ce se partaja în 1667.

³ Victor Papacostea, *Les Origines de l'enseignement superieur en Valachie in „Revue des études sud-est européennes”, nr. 1—2, 1963, p. 20 ; Șt. Bărsănescu, Schola greca e latina din Tirgoviște, 1646—1651, în „Din istoria pedagogiei românești — culegere de studii”, II, E.D.P., 1966, p. 195.*

⁴ N. Iorga, *O carte a lui Constantin stolnicul Cantacuzino*, în „Revista istorică”, anul XIX, nr. 1—3, ianuarie-martie 1933, p. 16 ; Corneliu Dima-Drăgan, *Biblioteca unui umanist român, Constantin Cantacuzino Stolnicul, C.S.C.A.*, 1967, p. 205 ; *op. cit.*, la nota 2, pp. 859—860 și respectiv, pp. 47—50.

⁵ Eugen Fruchter, Gabriel Mihaescu, *Semnificația unei aniversări și adevăratele începuturi ale studierii logicii în România*, în „Acta Valachica — 1972” — Tirgoviște, pp. 305—312.

⁶ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Buc., 1902, pp. 59, 94, 104—110 ; N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, Buc., 1902, p. CXXXI,

Cînd a putut fi ruinată casa Cantacuzinilor, din care rămăseseră numai pivnițele ?

În perioada 1653—1667, peste casele boierești din Țîrgoviște s-a abătut urgia mai multor evenimente sîngeroase : răscoala seimenilor (1653—1654), jaful turco-tătar din 1658, cu arderea orașului — menționată de Paul din Alep, răscoala anti-otomană și prădarea orașului de către turci în 1659 — menționată de Evlia Celebi, și pustiirea Curtii Domnești în 1660 de către Gh. Ghica, din ordinul turcilor, după care Del Chiaro menționa că „*localitatea se prefăcu într-un fel de pădure sălbatică, de unde nu se mai zăreau cesele de odinioară*“.

Prezența postelnicului Cantacuzino la palatul de la Mărgineni, în ajunul tragicului sfîrșit din 1663, întărește convingerea că ruinarea casei din Țîrgoviște avusese loc anterior.

Este de presupus că distrugerea caselor s-a petrecut în timpul evenimentelor din 1658—1659, avînd în vedere aversiunea deosebită a lui Mihnea al III-lea față de Cantacuzini și faptul că în 1656 postelnicul era încă prezent la Țîrgoviște ⁷.

Cînd și cum a trecut în proprietatea Crețuleștilor ?

Desigur s-a transmis prin alianță, fie prin Marica Cantacuzino, sora stolnicului și văduva lui Pană Filipescu, căsătorită a doua oară cu marele logofăt Radu Crețulescu, cel mai devreme după mai 1666 (cînd moare Filipescu), fie mai tîrziu, la 1700, prin Safta Brîncoveanu, nepoata de fiu a Stancăi Brîncoveanu, sora Stolnicului, căsătorită cu marele vornic Iordache Crețulescu (1680—1746) ⁸.

Dacă prima variantă este cea adevărată, atunci este posibil ca acesta să fie „*locul caselor ot Țîrgoviște*“, amintit în testamentul din 9 ianuarie 1697, lui Radu Crețulescu (membru al partidei Cantacuzinilor după 1672) ⁹.

În privința celei de a doua variante, un argument este și faptul că Toma Crețulescu, fiul lui Iordache și moștenitorul averii mamei sale Safta Brîncoveanu, este primul semnatar care întărește copia testamentului din 1776 (în care nu apar semnături Cantacuzini). Adăugăm și faptul că Stolnicul a fost numit de mama sa, în testamentul din 1681, ispravnic al tuturor averilor familiei și era numit de Brîncoveanu — și el apropiat al doamnei Elina la data întocmirii testamentului — drept „*părinte în locul tătine-meu*“, ceea ce explică poate cum a trecut o proprietate a Cantacuzinilor la Brîncoveni ¹⁰.

⁷ Acad. R.S.R., XLIV-31.

⁸ G. D. Florescu, *Ceva despre cîteva neamuri boierești oltenești, înrudite între ele în veacul al XVII-lea*, Buc., 1944, p. 21 ; O. G. Lecca, *Genealogia a 100 de case din Țara Românească și Moldova*, București 1911, pl. 51.

⁹ N. Iorga, *Documente...*, pp. 164—166.

¹⁰ *Op. cit.*, pp. 94—95, 105—107 ; N. Iorga, *Despre Cantacuzini...*, p. CXXXI ; *Cronica anonimă despre Brîncoveanu*, în „*Cronicari munteni*“, vol. I, București 1961, p. 346.

La 12 august 1812, un raport către Isprăvnicatul Dimbovița al postelnicilor hotarnici Tomiță și Chivu, însărcinați cu identificarea proprietății Cantacuzinilor din mahalaua bisericii Staicului (de fapt, biserica *Stolnicului*, construită de Stolnic pe partea sa de moștenire, la 1705 — n.n.), situează locul Cantacuzinilor „*între apa Ialomitei, Iazul Morilor și Ulița Mare*“, localizare care, deși vagă, corespunde zonei proprietăților cantacuzinești. Un document din 1808 precizează de asemenea localizarea caselor boierești „*pe malul apei Ialomitei, sus pe marginea uliței celei mai vechi a Tîrgoviștei, ce acum este astupată*“¹¹.

„*Pirnița de piatră de lingă metohul Gorgotei*“, menționată în documentele amintite, se păstrează și astăzi, înglobată în clădirea „Muzeului tiparului și al cărții românești vechi“ din strada Justiției nr. 5.

Aceste beciuri, zidite în tehnica primei jumătăți a secolului al XVII-lea (bolți semicilindrice în leagăn, întărite cu arcuri dublouri succesive, ca și tehnica zidăriei în casete din piatră și cărămidă, păstrate la parter) constituie singura construcție de acest fel din fosta mahală a bisericii Sf. Apostoli și Marina (metoh al mănăstirii Gorgota de lingă Tîrgoviște), deoarece pe locul din dosul bisericii, pe Iazul Morilor, se afla moara „*Gorgotei*“ sau „*Crețuleasca*“ (demolată în 1970), „*Un rad de moară lingă casele Crețuleștilor*“ este amintit deja la 27 noiembrie 1789, în diata lui Negoită Fusea¹².

Biserica, ruinată la 1703 și 1774, funcționa încă la 1810 (azi dărîmată) și se afla pe locul unde s-a construit la începutul sec. al XX-lea „*foișorul de foc*“ al orașului. Mahalaua „Sf. Apostoli“ se afla între mahalaua Stolnicului, mahalaua Tabaci și mahalaua Sf. Ioan (metohul bisericii Domnești), adică tocmai în perimetrul aflat în discuție¹³. Parohiile fiind foarte restrinse, nu există posibilitatea să greșim afirmînd că aceasta este singura casă boierească din mahală.

Locul cu pivnițe a trecut, mai tirziu, la sfîrșitul sec. al XIX-lea, în proprietatea lui Constantin D. Dimitriu, care a clădit peste pivnițele din sec. XVII casa în stil neoromănesc, după planurile arhitectului Ion Mincu¹⁴.

¹¹ Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Buc., 1919, p. 76 ; Revista istorică, 1943, pp. 276—277.

¹² Arh. St. filiala Dimbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște, dos. nr. 79/82/1882 și dos. nr. 5/7/1895 și colecția Planuri, schițe și hărți, dos. nr. 145/1949 și dos. nr. 156/f.a. ; Virgiliu N. Drăghiceanu, *Mitropolia Tîrgoviștei*, Buc. 1933, p. 21.

¹³ Alex. A. Popescu-Runcu, *Catagrafia județului Dimbovița la anul 1810*, Tîrgoviște, 1936, pp. 8—9 ; I. C. Filitti, *loc. cit.*

¹⁴ Virgiliu Drăghiceanu, *Călăuza monumentelor istorice din județul Dimbovița*, Tîrgoviște 1907, p. 20 ; Lazăr Petrescu, *Casele vechii Tîrgoviști* (memorii în ms), Colecția Muzeului județean Dimbovița.

LE SIÈGE DE LA PREMIÈRE BIBLIOTHÈQUE DES CANTACUZÈNES VALAQUES

L'époque d'effervescence spirituelle, qui comprend le XVIIe siècle, en commençant avec le règne de Matei Basarab et en finissant avec celui de Constantin Brancovan, a consacré Tirgoviște comme le premier centre culturel de la Valachie. En même temps, la ville a maintenu la place qu'elle l'avait gagnée dans le siècle précédent comme premier centre typographique de Roumanie et comme foyer de la création de la Renaissance spécifique roumaine, grâce aux grands fondateurs de culture : Radu le Grand, Neagoe Basarab, Radu Paisie, Petru Cercel et Michel le Brave.

L'année 1646 marque la fondation à Tirgoviște de la première institution d'enseignement secondaire — supérieur de la Valachie — „Schola greca e latina”.

Cherchant des aspects de la culture de Tirgoviște de l'époque de Matei Basarab, parmi d'autres choses, les auteurs sont arrivés également à la conviction qu'à Tirgoviște, où il y avait la bibliothèque connue de vel-logofât Udriște Năsturel, la renommée bibliothèque des Cantacuzènes a également ses commencements.

Le fait doit être mis en liaison tant à la sérieuse culture du postelnic Constantin Cantacuzène, qu'à la nécessité de l'instruction, dans les maisons de Tirgoviște, de ses fils : Drăghici — né approximativement en 1630, Șerban — en 1634 et Constantin — avant 1640. D'ailleurs, les maisons de Filipeștii-de-Tîrg et Mărgineni-Dîmbovița, où on considère que le postelnic a abrité ses premiers livres, ont été construites plus tard.

En 1646, l'année où Pantelimon Ligaridis commençait son activité à Tirgoviște comme précepteur des enfants du postelnic, il y avait bien sûr ici pour des nécessités didactiques, le premier fond des livres, qui se développera ensuite — par l'activité bibliophile du Stolnic — dans son palais de Mărgineni.

La bibliothèque est arrivée ensuite, au début du XIXe siècle, à la monastère de Mărgineni, aux environs de laquelle s'est développé l'actuel village „I. L. Caragiale”, le district de Dîmbovița, nommé autrefois Haimanale et Vornicu-Mărgineanu (mais non le village „Mărginenii-de-Jos”, le district de Prahova, comment on a généralisé faussement dans la littérature de spécialité).

Les enseignements du Stolnic Constantin Cantacuzène sur le livre de Basilus Magnus, paru en 1638 à Paris — qui a été donné par Ignatie Petritzis, son maître de langue grecque de Tirgoviște — et également son *ex-libris* de 1650, sur le livre de Manueles Moschopoulos, montrent une fois de plus que nous trouvons aussi à Tirgoviște les débuts de la bibliothèque créée directement par le Stolnic dès son enfance.

La maison de l'enfance et de l'instruction des fils du postelnic aurait été, donc, non seulement le siège de l'école gréco-latine, mais aussi de la première bibliothèque des Cantacuzènes également. Et la maison où le postelnic a éduqué ses enfants ne peut pas être une autre que celle-là située près de l'église St. Apôtles et Marina, la plus grande propriété des Cantacuzènes — laissée en héritage à ses six enfants.

En continuant, les autres identifient précisément la place et ce qu'on a resté de la maison des Cantacuzènes par la corroboration des documents gardés dans les archives.

Un hasard a fait que, dans la maison où le premier collège humaniste de la Valachie et la plus grande bibliothèque humaniste roumaine ont paru, soit abritée une institution d'importance républicaine — le Musée de la presse et du vieux livre roumain — qui conserve les traditions de la première activité typographique du territoire de la Roumanie et dont la riche collection de vieux livre roumain pourrait se lier harmonieusement avec ce qu'on a gardé, dans notre pays, de la bibliothèque du Stolnic.

ȘTEFAN STÎNCĂ — MEDIC DE PLASĂ ÎN DÎMBOVIȚA

EUGEN FRUCHTER

O pleiadă de medici renumiți de la sfârșitul secolului al XIX-lea și-a legat numele și activitatea și de județul Dimbovița: Alexandru Spiroiu, Franchevici, Ioan Gh. Rădovici, Iacob Felix, Gheorghe Marinescu ș.a. Printre aceștia se află la loc de cinste numele dr. Ștefan Stîncă (1865—1897), membru post mortem al Academiei R. S. România, care a funcționat ca medic al plășii Bolintin (cu reședința la Titu) timp de 3 ani, după obținerea doctoratului în 1891. Fusese trimis ca medic de plasă, pentru a fi departe de centrele principale ale mișcării socialiştilor.

De aici, colaborează la publicațiile socialiste, între care „Munca“, „Lumina“, „Contemporanul“, „Almanahul social-democrat“, și la reviste de specialitate ca „România medicală“, condusă de Victor Babeș, savant influențat în gândirea sa social-politică de lucrările lui Stîncă. La revista internațională „L'Ère Nouvelle“ din Paris, care număra printre colaboratorii și cititorii de frunte pe Fr. Engels, Plehanov, Clara Zetkin, Lafargue, Guesde, Jaurès, Labriola, Adler, Millerand, Deville, Turatti, Hovelague, iar dintre români pe George Diamandi (redactor șef), C. Dobrogeanu-Gherea, Ion Nădejde, C. Mille, R. Ionescu-Rion, Stîncă publică în nr. 10 din 1894 ediția în limba franceză a tezei sale de doctorat — influențată puternic de gândirea marxistă — „Mediul social ca factor patologic“, prin care devenise pionier al medicinei sociale în țara noastră.

În anii petrecuți în satele județului Dimbovița se înscrie în P.S.D.M.R. la înființare (1893), ia cuvîntul în problema națională la cel de-al doilea Congres al partidului — la care unul din punctele principale ale ordinii de zi a fost propaganda socialistă la țară — și participă ca delegat la două congrese socialiste internaționale.

Lucrările sale — și îndeosebi teza de doctorat — cuprind numeroase date despre situația precară a ocrotirii sănătății în județul nostru: „*Starea în care se găsește cea mai mare parte din locuințe nesocotește toate legile igienei; locuințele rurale rău distribuite, rău construite nu*

sînt în mare număr de cazuri decît refugii necurate unde se adăpostesc familiile ; pardoseala casei, de regulă de pămînt și totdeauna la nivelul solului, se impregnează de dejecțiunile menajului ; neîngrijirea, necurătenia, sărăcia obiectelor necesare vieții, adeseori prezența animalelor, ori grămădirea proviziunilor sau a recoltelor, înmulțesc cauzele de infecțiune. Casele compuse de obicei din cîte o cameră, de multe ori numai o fereastră care și la aceea geamurile sînt înlocuite cu hîrtie și unde întreaga familie trăiește, mîncă, doarme la un loc, unul peste altul, fără deosebire de etate și sex ; zidurile murdare și impregnate de exalațiuni animale . . . străzile rău șoseluite, pe care ploile le transformă în băltoace a căror noroi umed se întinde pînă la zidurile locuințelor (*E vorba în special de județul Dimbovița*)¹ ;

„Anul acesta la Titu, unde se află o fabrică de rachiu, cîteva sate dimprejur se duceau de culegeau borhotul acru, ce se lepăda de la fabrică, pe care îl uscau și făceau mălaiuri cu ea ; Adăugați făina de ghindă, de coceni de porumb, de coajă de copaci, tot soiul de bureți și rădăcini ce mîncă și atunci vom vedea mai bine starea în care se află” ;

„D. d-rand Sabin scrie d-lui dr. Istrati, din județul Dimbovița, plasa Ialomița : -Ei au căutat îndată ce a dat iarba, să amestece mălaiul cu diferite buruieni ca să-l facă mai spornic. Astfel, au mîncat un fel de mămăligă sau turtă cu urzici, ștevie și alte buruieni și o mînă de mălai. Acest mod de nutriment n-a fost bun pentru copii, care au căzut bolnavi îndată» (pentru adulți au fost ?)” ; „Nu voi uita niciodată descrierea oribilă a acestei afecțiuni (paludismul — n.n.), ce ucide și chinuiește copiii, ce-mi făcea un preot din Popești, plasa Dimbovița (Istrati)”.

Și alte pasaje din capitolul IV al tezei de doctorat sînt semnificative pentru descrierea modului de trai al țăranilor din județul Dimbovița în acea perioadă. Stîncă a folosit, printre altele, date semnificative din lucrarea savantului C. I. Istrati „O pagină din istoria contemporană a României din punctul de vedere medical, economic și național” (1880) și teza de doctorat a lui M. C. Dobrescu — „Cîteva considerațiuni asupra etiologiei și profilaxiei epidemiilor ce se ivesc la țară” (1890) — ambele influențate de ideile socialiste și făcînd referiri la situația economico-sanitară a județului Dimbovița¹.

La încercarea de îndepărtare a sa din post, pentru că susținea interesele populației nevoiașe, țăranii din Titu au trimis un memoriu la București, cerînd să se revină asupra hotărîrii, încheind astfel : „Nu ne luați pe iubitul nostru Dr. Stîncă” (ceea ce demonstrează atașamentul lor față de acest medic-apostol). După ce a mai funcționat un timp, în cele din urmă a fost nevoit să părăsească postul.

În articolul serial autobiografic „Medicul de plasă”, publicat în „Lumea nouă” din 21, 22, 23 noiembrie 1896, Stîncă își amintea aluziv :

¹ Ștefan Stîncă, *Mediul social ca factor patologic*, cu un studiu introductiv și adnotări de Samuil Izsák, EA, 1956, pp. 161—164 et pass.

„Prefectul trimite raportul subalternului său d-lui dr. Felix și cere **revocarea** medicului. Bătrînul director însă cunoștea personal pe amicul nostru, știa cum își face serviciul, căci îi făcuse singur o inspecție într-o vară. Și, departe de a-l revoca, telegrafiază prefectului că «populația plășii cere menținerea doctorului X.... la locul său». Și X.... a rămas la loc, dar nu pentru multă vreme; căci, administrația a știut să-l dezguste prin nenumărate mizerii personale, așa că s-a văzut **silit să demisioneze**. De data aceasta, după trei ani de muncă și de luptă, amicul nostru s-a simțit obosit; dar dacă nu s-ar fi îmbolnăvit sigur că ar fi început în altă parte, pentru a face aceleași triste experiențe”.

La moartea lui, deși el nu mai funcționa acolo, țărânii din Titu au păstrat doliu, trăgînd clopotele bisericii (cum își aminteau Barbu Lăzăreanu și Sofia Nădejde), iar după 15 ani, aceiași țărani mai făceau parastase în amintirea lui (după aceleași amintiri ale Sofiei Nădejde, folosite de Nicolae Iorga în „Neamul românesc” din 1912). La New-York, Clubul socialist al românilor — afiliat la P.S.D.M.R., la Congresul al IV-lea din 1897 — purta numele „Dr. Ștîncă”, în memoria marelui dispărut.

Despre personalitatea medicului și munca sa în satele dimbovițene — apreciată, printre alții, de scriitorul I. L. Caragiale, originar din acest județ — ne-au rămas o serie de ecouri: „E primul doctor pentru care țărânii au protestat cînd a fost permutat” („Lumea nouă”, 19 ianuarie 1897); „Durerile fizice și morale ale țărănilor îl dureau și îl durea neputința de a aduce un ajutor mai radical. Ștîncă muncea din răsuputeri la alinarea suferințelor și o făcea nu numai ca medic, ci și ca om, prin purtarea lui omenească, prin sfatul, prin lumina puțină cît putea aduce în coliba țărănească. Și Ștîncă avea de luptat cu piedici excepționale... Să treceți în Muntenia și Moldova prin satele unde a fost Ștîncă medic ca să vă convingeți cu ce mulțumire și recunoștință vorbesc ei de doctorul lor Ștîncă, cît jeluiesc plecarea lui, cît le pare rău că ceilalți doctori nu-i seamănă” sau: „Cu cîteva săptămîni înainte de a muri, Ștîncă.... cu gheață la cap, scria articole despre starea rea sanitară a țărănilor, despre organizarea sanitară de la sate, despre îmbunătățirile de adus în această organizare” (C. Dobrogeanu-Gherea, Prefața la „Mediul social ca factor patologic”, Iași, 1897); „Ca doctor de plasă a fost un adevărat prieten al țărănilor și credeți, dragi cititori, că nu-i lucru mai greu decît să fii doctor de plasă, mai ales cînd iubești poporul și ții cu orice preț să-ți faci datoria... Cinstit și iubitor de dreptate, în comunele unde a fost, a rămas neuitat în amintirea nenorociților pe care i-a îngrijit și i-a căutat” (Sofia Nădejde, notiță biografică, în op. cit.); „La acea solemnitate (dezvelirea bustului lui Eminescu la Botoșani în 1890 — cu prilejul Congresului studentesc) a vorbit și studentul Șt. Ștîncă ..., un tînăr inimos, foarte cult, pătruns de adîncă dragoste pentru țăranul român, sentimente pe care medicul de mai tîrziu a avut prilejul să le dovedească prin fapte, neîntrerupt, pînă la sfîrșitul vieții, ve-

nit din nefericire prea curînd. Ei bine, discursul lui Stîncă a fost primit cu entuziasm, de studenți ca și de public". (I. C. Atanasiu, Mișcarea socialistă. 1881—1890, Buc., 1932, p. 43).

Realitățile triste ale stării sanitare la sate se mențineau și cu peste două decenii mai tirziu.

Într-o broșură electorală a Partidului Socialist, care se difuza în mai 1920 în comunele plășii Bolintin (Titu, Costești, Ghergani, Mavrodin, Bălteni, Bildana), se scria : „Medicul de plasă, chiar dacă ar fi conștiincios și și-ar lua slujba în serios, nu poate face nimic, decît cel mult să dea cîteva prafuri bolnarului care s-ar prezenta la el [...]. Medicul de plasă nu e medicul țărănilor, ci un simplu agent sanitar, care constată boala, dar care nu poate face nimic, pentru că nu are la îndemînă nici spital, nici medicamente, nici instrumentele necesare. Dar medicul de plasă este neputincios și din altă pricină. Un medic are îngrijirea și paza sanitară a 7, 8, 10 și chiar mai multe comune. Plasa lui este adesea foarte întinsă și, din această cauză, vizitele ce face în comună sînt rare și numai de formă [...]. Apoi, desigur că starea sănătății la sate nu poate fi mulțumitoare”².

Credem că și constatările lui Ștefan Stîncă au servit la redactarea acestui paragraf al broșurii, căci încă din noiembrie 1918 găsim în „Socialismul” (nr. 5, 7, 9) reluări ale unor fragmente din teza sa de doctorat. Este semnificativ și faptul că la intensificarea mișcării socialiste în plasa Titu a contribuit și activitatea de propagandă desfășurată anterior de dr. Stîncă.

Necrologul apărut în revista „Progresul medical român” (nr. 4/1897, p. 31) sublinia printre altele că : „La țară — ca medic, în mai multe rînduri țărăniî alergau la el ca la mîntuitorul lor [...]. Teza sa **«Mediul social ca factor patologic»** a arut un puternic răsunset și a fost mult apreciată chiar în apusul Europei”.

Acestui larg răsunset al operei sale i se datorește și cuprinderea aniversării centenarului nașterii Dr. Ștefan Stîncă, în cadrul manifestărilor UNESCO pe anul 1965.

² Arhivele Statului filiala jud. Dimbovița, fond Prefectura jud. Dimbovița, dos. nr. 28/1920, f. 116—123; cf. Eugen Fruchter, *Propaganda socialistă în județul Dimbovița în perioada premergătoare Grevei generale*, în „Studia Valachica” — Tirgoviște, 1970, p. 50.

DATE INEDITE DESPRE GEORGE VRACA

EUGEN FRUCHTER

În biografia marelui actor George Vraca este menționat faptul că, în perioada adolescenței, din dorința părinților săi, a urmat cursurile unei școli de agricultură — cu intenția de a deveni agronom.

Prin amabilitatea inginerilor Constantin Ene și Marcel Dumitrescu, directorii Liceului agricol din Nucet (jud. Dimbovița), am putut scoate la lumină matricola privind studiile lui George Vraca în județul nostru.

Din cercetarea „*Vol. III al registrului matricol al Șc. agricultură Nucet (Dimbovița)*“, am aflat că Vraca a avut colegi de promoție din localitățile dimbovitene : Tirgoviște, Cojocari, Titu, Glimbocata, Comișani, Cazaci, Rumânești, Dragodana-Cuparu, Moreni, precum și din: București, Vilcea, Dolj, Suceava, Muscel, Prahova, Vlașca, Ilfov. Aceștia erau fii de : agricultori (plugari), învățători, funcționari, văduve (menajere), pensionari, ceferiști (șefi de gară și șef de tren), brutar etc.

Analizând sistemul de notare, observăm că nu existau corigențe, dar, cînd un elev obținea media generală anuală (rezultată din mediile anuale ale tuturor obiectelor) sub 5, rămînea repetent.

Transcriem, în continuare, matricola de la fila 29 din : „MINISTERUL INSTRUCȚIUNII PUBLICE și al CULTELOR — Școala infer. de agricultură din Nucet, jud. Dimbovița — Registrul matricol vol. III — 1911/912, 1912/913, 1913/914, 1914/915, 1915/1916, 1916/917, 1918/919.

★

Elevul Vraca Gh., de naționalitate română, de religie ortodoxă, născut la anul 1896, luna noiembrie, ziua 26, în comuna București, [...], județul Ilfov, [...], fiu al d-lui Ion Vraca, de profesiune pensionar, și al d-nei Maria, domiciliat în comuna București, str. Traian, no. 103.

Clasa I-a, anul școlar 1911—1912.

Corespondent — domn Ion Vraca, în București, str. Traian 103.

Elevul admis în școală cu ordinul Ministerului — ca bursier al statului.

Obiectele de studiu, practica și conduita	Notele				Observațiuni
	Bimestrul			Media anuală	
	I	II	III		
1. Cunoștințe ele- mentare de bota- nică	3 ⁶⁶	4 ³³	4 ³³	4 ¹⁰	
2. Cunoștințe ele- mentare de zoo- logie și creșterea vitelor	3 ⁶⁶	4 —	6 ⁵⁰	4 ⁷²	
3. Noțiuni elemen- tare de fizică și chimie	4 —	5 —	4 —	4 ³³	
4. Aritmetica	6 —	4 —	5 —	5 —	
[. . . . .]	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .]
14. Practica	7 —	6 ⁸³	7 ³³	7 ⁰⁵	
15. Purlarea	6 —	7 —	7 ³³	6 ⁷⁷	

Media generală anuală : 5³², în litere — cinci și 32%.

Clasificat : al 21 între 25 elevi examinați.

Promovat ca bursier, solvent, repetent : promovat solvent.

Director,

[ss] I. Theodoreanu

Secretar,

[ss] G. D. Arghiriu

Clasa a II-a, anul școlar 1912—1913

Corespondent — domn Ion Vraca, în Bc.

Elevul admis în școală cu ordinul Ministerului — ca solvent al d-lui Ion Vraca.

Obiectele de studiu, practica și conduita	Notele				Observațiuni
	Bimestrul			Media anuală	
	I	II	III		
5. Agricultura, cu cunoștințe generale asupra culturii legumelor și a pomilor	4 ³³	3 ⁶⁷	6 ⁶⁷	4 ⁸⁹	Scutit pt. jumătate solva conf. ord. Casei școlilor. Cu recip. 13853/913 plătit lei 60. Ad-ția financ. Bc. Idem cu no. 21485/913 plătit lei 65
7. Geometria și <i>agrimensura</i>	5 ³³	4 ³³	5—	4 ⁸⁸	
9. Creșterea specială a animalelor	5—	5 ⁵⁰	6 ³³	5 ⁶¹	
11. Contabilitatea și corespondența agricolă sau comercială	7—	4 ³³	5—	5 ⁴⁴	
14. Practica	6 ⁸³	7 ¹⁶	7 ⁸³	7 ²⁷	
15. Purtarea	7—	6 ⁴⁹	8 ¹⁶	7 ²²	
					= 35,31 puncte

Media generală anuală : 5⁸⁸, în litere cinci și optzeci și opt.

Clasificat : al 12 între 22 elevi examinați.

Promovat, ca bursier, solvent, repetent : promovat solvent.

Director,

[ss] I. Theodoreanu

Secretar,

[ss] G. D. Arghiriu

Clasa a III-a, anul 1913—1914

Corespondent — domn Ion Vraca, în București

Elevul admis în școală cu ordinul Ministerului, ca solvent [...]

Obiectele de studiu, practica și conduita	Notele				Observațiuni
	Bimestrul			Media anuală	
	I	II	III		
5. Agricultură, cu cunoștințe generale asupra culturii legumelor și a pomilor	6 ⁶⁷	4 ³³	4—	5—	Aprobat a plăti solva în rate a 30 lei. Cu rep. 29477/913 Ad-ției financ. Bc. achitat 30 lei. Idem cu recip. 37387/914 30 lei. Idem cu recip. 42031/914 30 lei. Prin ord. Casei școalelor cu no. 6884 din 28/2-915 scutit cu taxa pe 1/2 an = 41,76 (puncte)
9. Creșterea specială a animalelor	7—	5 ⁵⁰	5—	5 ⁸³	
10. Construcțiuni rurale	6—	4 ⁶⁷	3 ⁵⁰	4 ⁷²	
11. Contabilitatea și corespondența agricolă sau comercială	5 ⁶⁷	4 ⁶⁷	5 ³³	5 ²²	
12. Economia rurală	6—	5 ⁶⁶	4 ³³	5 ³³	
14. Practica	7—	8—	8—	7 ⁶⁶	
15. Purtarea	8—	8—	8—	8—	

Media generală anuală : 5^{mi}, în litere cinci și 96%.

Clasificat : al 9 între 22 elevi examinați.

Promovat ca bursier, solvent, repetent : promovat.

Director,

[ss] I. Theodoreanu

Secretar,

[ss] G. D. Arghiriu

A făcut practică după terminarea școalei la moșia Dor-Mărunt, jd. Ialomița, a obținut certificatul de absolvire sub no. 131 din anul 1916, luna martie, ziua 23, avînd media de 5⁸² și fiind clasificat al 14-lea între 23 absolvenți examinați.

Director,

[ss] I. Theodoreanu

Secretar,

[ss] G. D. Arghiriu

Documentul evidențiază creșterea interesului tinărului elev pentru studiile agricole, deși voința sa se va releva puțin mai târziu în domeniul teatrului și al rugbiului.

Este un titlu de mândrie pentru această școală de a fi avut printre elevii de seamă, timp de 3 ani, pe marele actor. Nu peste multă vreme, liceul din Nucet — străjuit de frumosul monument pe care sînt gravate numele celor 9 absolvenți eroi din primul război mondial — va sărbători trei sferturi de veac de activitate neîntreruptă (deși a suferit diverse metamorfoze de-a lungul anilor).

Vraca a păstrat legături cu județul nostru și în anii în care devenise — cu sprijinul unui mare artist originar din Tîrgoviște, Tony Bulandra — junele prim al teatrului românesc. O fotografie cu dedicație autografă din 1945, aflată în colecția noastră personală, confirmă acest lucru.

UN EPISOD TRAGIC DIN REZISTENȚA ANTIFASCISTĂ IUGOSLAVĂ

EUGEN FRUCHTER

Cîteva documente inedite din arhivele locale ne-au dezvăluit un moment din activitatea antifasciștilor iugoslavi, petrecut la 10 aprilie 1941¹, dată care coincide cu crearea de către C. C. al Partidului Comunist din Jugoslavia a unui Comitet militar pentru conducerea luptei armate împotriva ocupanților hitleriști (curînd după 6 aprilie, cînd Germania, Italia și Ungaria atacaseră Iugoslavia, începînd bombardamentul asupra Belgradului).

În acele momente de cumpănă pentru soarta popoarelor Iugoslaviei, un avion militar iugoslav — care „*venea din Serbia cu destinația U.R.S.S.*“, aflîndu-se probabil într-o misiune militară, consecutivă tratatului de prietenie și neagresiune sovieto-iugoslav din 3 aprilie 1941 — s-a prăbușit în flăcări pe pămînt românesc, la liziera satului Cîndești-Deal, din județul Dimbovița, pe creasta Dealului Grecilor.

Raportul pretorului plășii Voinești către prefectul județului menționa că : „*Avionul s-a aprins în zbor sau prin ciocnire cu terenul. În groapa făcută prin cădere de carlingă, mai fumeșă și astăzi (11 aprilie — n. n.) resturile aprinse. Îmbrăcămintea și parașutele ocupanților sînt parte arse de foc*“ și că : „*Avionul este complet sfărîmat și ocupanții toți morți ; sfărîmăturile avionului și cadavrele celor 9 ocupanți ai lui sînt rupte în bucăți, sînt împrăștiate pe o suprafață de teren de circa 1000 metri pătrați*“.

Nota telefonică anterioară a aceluiași pretor (din seara accidentului), după ce precizase că accidentul a fost văzut de locuitori la orele 16, menționase greșit — după informația primită de la primăria comunei Cîndești — că avionul ar fi fost german și ar avea numai 2 ocupanți morți.

---

¹ Arhivele Statului, Filiala județului Dimbovița, fondul Prefectura județului Dimbovița, dos. nr. 223/1941, filele 70—76.

Autoritățile au identificat, după acte, numai 7 din cei 9 morți :

- 1 — Locot. Rada (Roda) Satlević Božidar, Regimentul 9 Infanterie Negotin.
- 2 — Sublocot. Božidar (Lazar) Radiovojević, Escadrila Skoplje.
- 3 — Sublocot. Milenko Drujović, Aviația Bela Cargaja.
- 4 — Sublocot. Milenko Tomić din Skoplje.
- 5 — Mecanic Božidar Durović. Aviația Belgrad.
- 6 — Mecanic Božidar Durašević, șef Aeroport Skoplje.
- 7 — Mecanic Vojin (Bojla) Rajčević, din Skoplje.

Din raportul amintit al pretorului, reiese că s-au găsit toate cele 9 carnete de identitate, dintre care numai trei carnete de ofițeri, iar nu patru. Probabil că nu s-au putut identifica numele celor doi aviatori ale căror cadavre carbonizate au fost găsite între resturile aparatului distrus.

Dintr-o listă de atunci, purtând antetul atașatului militar al Iugoslaviei în România, păstrată în arhiva Parohiei Cindești-Deal, rezultă că acesta recunoștea doar numele a cinci dintre victime (cei de la nr. 2, 3, 4, 6 și 7), pe Tomić și Drujović menționându-i drept subofițeri (*narodnik*) și nu sublocotenenți (*potporučnik*).

Nu s-au recuperat alte documente din care să reiasă exact scopul misiunii lor.

Prefectura a înștiințat Ministerul Afacerilor Interne, care urma să comunice despre accident Legației Iugoslaviei din București, iar actele au fost predate organelor militare.

Cadavrele celor 9 victime ale accidentului au fost îngropate în cimitirul satului, în spatele capelei, mormintele fiind marcate cu cruci de lemn, ceea ce dovedește compasiunea populației românești, în condițiile ocupației germane (care începuse din octombrie 1940).

Episodul descris se înscrie în contextul atitudinii de solidaritate a poporului nostru cu victimele agresiunii hitleriste, manifestată începând cu ospitalitatea cu care au fost primiți militarii și civilii polonezi în 1939—1941 (aflați în număr mare în județul Dimbovița) și pînă la faptele de eroism ale ostașilor români pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei și în misiunile de luptă antihitleristă ale aviatorilor români în Bulgaria și Iugoslavia². Actele de solidaritate în lupta antifascistă înscriu la loc de frunte — alături de faptele de vitejie ale partizanilor români pe teritoriile U.R.S.S., Cehoslovaciei, Franței și Belgiei — și acțiunile comune ale partizanilor sârbi și români din Banatul românesc, Voivodina și Serbia³, care au contribuit la distrugerea mașinii de război naziste și la eliberarea celor două țări prietene.

² Constantin Șendrea, Mihai Fîru ș.a. *Aripi românești*, Ed. Militară, 1966, pp. 143—150, 166 et pass.

³ Arhivele Statului, Filiala județului Caraș-Severin, fondul Detașamentul de poliție Drencova, dos. nr. 21/1943, f. 308, 323, 423 și fondul Detașamentul de poliție Iam, apud *Mărturii — catalog de documente privind mișcarea comunistă și muncitorească din județul Caraș-Severin*, Caransebeș 1971, pp. 30—31.

JEDNA TRAGICNA EPIZODA IZ JUGOSLOVENSKOG ANTIFAŠISTIČKOG POKRETA OTPORA

EUGEN FRUCHTER

Nekoliko neobjavljenih dokumenata iz lokalnih arhiva otkrili su nam jedan momenat iz aktivnosti jugoslovenskih antifašista, koji se dogodio 1941. godine¹, datum koji se poklapa sa stvaranjem, od strane C. K. Komunističke partije Jugoslavije, jednog Vojnog komiteta za vođenje oružane borbe protiv fašističkih okupatora, odmah posle 6. aprila, kada su Nemačka, Italija si Madjarska počele napad na Jugoslaviju, bombardujući Beograd.

U tim prelomnim momentima za sudbinu naroda Jugoslavije, jedan jugoslovenski vojni avion — koji „je išao iz Srbije prema S.S.S.R.-u“, imajući verovatnu jednu vojnu misiju, u skladu sa sovjetsko-jugoslovenskim sporazumom o prijateljstvu i nenapadanju iz 5. aprila 1941. godine — srušio se u plamenu na rumunsku teritoriju, kraj sela Cindești-Deal, iz županije Dîmbovița, na grebenu brda Dealul Grecilor.

U izveštaju šefa policije sreza Vojnešti načelniku županije napomenuto je: „Avion se zapalio u letu ili kada se sudario sa tlom. U udubljenju koje je stvarno padom pilotske kabine, puše se i danas 11. april — p.a./ zapaljeni ostaci. Odelo i padobrani osvajača su dobrim delom izgoreli“, i: „Avion je kompletno uništen i okupatori su svi mrtvi; olupine aviona i leševi svih 9 okupatora su raskomadani i rasuti na jednoj površini od oko 1.000 kvadratnih metara“.

Prethodna telefonska obavest istoga šefa policije, iste večeri kada se dogodio udes, nakon što je precizirala da su udes videli meštani u 16.00 časova, ukazala je pogrešno — prema informaciji primljenoj u opštini sela Cindești — da je to bio nemački avion i da su samo dva okupatora mrtva.

Pomoću naddenih dokumenata, vlasti su identifikovale samo 7 od 9 mrtvih:

1. Poručnik Rada (Roda) Satlević Božidar, 9. pešadijski puk, Negotin.
2. Potporučnik Božidar (Lazar) Radivojević, Eskadrila Skoplje.
3. Potporučnik Milenko Drujović, Avijacija Bela Cargaja.
4. Potporučnik Tomić Milenko iz Skoplja.
5. Mehaničar Božidar Durović, Avijacija Beograd.
6. Mehaničar Božidar Durašević, šef Aerodroma Skoplje.
7. Mehaničar Raždević Vojin (Bojla) iz Skoplja.

Iz pomenutog izveštaja šefa policije proizilazi da je pronadjeno svih devet vojnih isprava, od kojih samo tri, a ne četiri, su oficirske legitimacije. Verovatno da nisu mogla biti identifikovana imena dvojice avijatičara čiji ugljenisani leševi su bile pronadjeni među ostacima uništenog aviona.

Nisu pronadena druga dokumenata iz kojih bi se tačno mogao videti cilj njihove misije.

Uprava policije je obavestila Ministarstvo unutrašnjih poslova, koje je dalje trebalo da to saopšti Jugoslovenskom izaslanstvu u Bukureštu, a dokumenta su bila predana vojnim vlastima.

Leševi svih 9 žrtava udesa bili su sahranjeni na seoskom groblju, iza kapele, u grobovi su obeleženi drvenim krstovima, što dokazuje sažaljenc rumunskog stanovništva, u uslovima nemačke okupacije, započete u oktobru 1940. godine.

Opisana epizoda ulazi u kontekst stava solidarnosti našeg naroda sa žrtvama hitlerističke agresije, ispoljenom počevši od gostoljubivosti sa kojom su bili primljeni poljski vojnici i civili u periodu 1939—1941 — koji su ne našli u velikom broju u županiji Dîmbovița — pa do herojskih dela rumunskih vojnika na teritorijama Madarske, Čehoslovačke i Austrije i u ratnim antihitlerističkim misijama rumunskih vazduhoplovaca u Bugarskoj i Jugoslaviji². Vidna mesta zauzimaju i primeri solidarnosti u borbi protiv fašizma — pored junačkih dela rumunskih partizana na teritorijama S.S.S.R. — a, Čehoslovačke, Francuske i Bel-

gije — i zajedničke akcije srpskih i rumunskih partizana iz rumunskog Banata, Vojvodine i Srbije¹, koji su dali svoj doprinos u razaranju nacističke ratne mašine i oslobodenju dveju zemalja.

B E L E Š K E

¹ Državni arhivi, Filijala županije Dimbovița, fond Prefektura županije Dimbovița, dosije br. 223/1941, stranice 70—76.

² Constantin Șendrea, Mihai Firu i drugi, *RUMUNSKA KRILA*, Editura Militară, 1966, stranice 143—150, 160 i pass.

³ Državni arhivi, Filijala županije Caraș-Severin, fond Policijskog odreda Drencova, dosije br. 21/1943, stranice 308, 323, 423 i fond Policijskog odreda Iam, apud „Svedočanstva — katalog dokumenata o komunističkom i radničkom pokretu u županiji Caraș-Severin“, Caransebeș, 1971, stranice 30—31.